OSTRAVSKÁ UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

DiDAi3!

Problém kýče v dětské knize a možnosti jeho didaktického uchopení

Olga Kubeczková

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY S DIDAKTIKOU, PdF OU

Kýč jako invazivní a všudypřítomný, ale též problematicky recipovaný fenomén

- existence kýče ve sférách umění i života, kýč-art
- kýč jako historicky proměnný fenomén
- starší kritická perspektiva: „Kýč je zlo v hodnotovém systému umění.“ (H. Broch)
- aktuální kritická perspektiva: „Ve světě, v němž je vše proměnlivé a v pohybu, kýč funguje jako snaha zastavit se a nalézt pevnou jistotu, která není korigována kritickým úsudkem. Kýč jako jedna z mnoha forem kutlurních klišé se do nahodilého a proměnlivého světa snaží vpravit iluzi řádu a vyvolává pocit ustálenosti a zaběhnutosti.“
- (J. Přibáň)

Jak postupuje dnešní kýč?

- Zaznamenáváme u něj:
- citlivost na aktuální společenské trendy, přizpůsobivost životnímu stylu (resp. cílené vytváření dojmu všudypřítomnosti ve smyslu běžnosti, normálnosti, legitimity ukotvení v životě)
- sklon k seriálovosti, sériovosti (koresponduje s předchozím, podílí se na všudypřítomnosti kýče)
- snahu o tematizaci aktuálního, resp. selekci aktuálních témat tak, aby nebyl popřen elementární cíl kýče potěšit, utěšit, uspokojit, pozitivně ovlivnit, zdůraznit to, co je neproblematické
- cílené využívání mediálních prostředků k násobení účinku na adresáta
- snahu o receptivní univerzálnost (přenáší se nejvýrazněji z filmového média na knižní médium)

Kýč v recepci dětí a dospělých

- v recepci dospělých (poučených) - kýč-art jako vědomé tvůrčí užití kýče v (sebe)ironizující perspektivě, zohlednění a vědomé využívání toho, co kýč nabízí (na základě vzdělání, zkušenosti, svobodné volby)
- v recepci nepoučených i poučených - kýč jako jednoduchá zábava, oddech, únik, v jeho recepci uplatňována minimální duševní aktivita, ale i kolektivní duch, sdílení (ukazuje se jako silnější potřeba této sociální vazby než potřeba posilování individuality, tříbení subjektivních relací atd.)
- v recepci dětí - kýč výrazněji propojující sféru tvůrčí činnosti a běžné životní praxe (propojuje se literární příběh s filmovým, komiksovým, obrazovým příběhem, s počítačovými hrami, hračkami, oblečením, věcmi denní potřeby)

Kýč v recepci dětí a dospělých

- v recepci dětí - kýč není vždy otázkou volby, častěji je zprostředkováván dospělými, nevzniká vědomá recepce kýče v konfrontaci s uměním, nebo vkusným předmětem, protože dítě ještě nemá tolik zkušeností, ani poznatků, které by mu pomohly odolávat manipulativnosti kýče, zároveň kýč vědomě potlačuje individuální duševní růst dítěte, uspokojuje jeho základní potřeby, nenutí jej přemýšlet o věcech, vnucuje mu falešnou představu o světě
- Kýč v jeho dnešním invazivním působení nelze přehlížet, nebo jen akceptovat jako danost, ale naopak je třeba pečlivě zkoumat jak jeho postupy a mechanismy, jimiž operuje, tak zejména zkoumat a předjímat možné vlivy na adresáta (konzumenta). Je potřeba věnovat patřičnou pozornost diferenci adresáta dle jeho vyspělosti, vzdělání a dosavadní zkušenosti s kýčem vedle zkušenosti s esteticky zhodnocenými jevy.

Důvody pro (věkově irelevantní) výchovu k identifikaci kýče

Proč dospělí potřebují vědět, co je kýč a co umění?

- problematičnost a nejednoznačnost recepce kýče u dospělých se stává problematickou v jejich vztahu k dětem a k prostředkování knih a umění vůbec
- dospělí pod vlivem vlastního dětstkého čtenářství - vyrostli na kýčové produkci (generace dnešních studentů VŠ); vyrostli na kvalitní knižní produkci, v dětství i dospělosti ji recipují jako hodnotu samu o sobě, jako zdroj poznání, jako impuls k nalézání vnitřní svobody (předlistopadová generace); reflektují knihu, zvl. dětskou knihu jako svým způsobem nekvalitou nedotčenou, jako artefakt, apriori s kýčem nespojovanou
- v rolích zprostředkovatelů, dárců, čtenářů knih dětem (kniha jako socializační a afektivní prvek posiluje pouto mezi dětmi a rodiči, dětmi a prarodiči)

Důvody pro (věkově irelevantní) výchovu k identifikaci kýče

Proč děti potřebují vědět, co je kýč a co umění?

- podpora čtenářství, podpora vztahu k umělecké tvorbě, tříbení vkusu, vliv na osobnostní růst dítěte, ale i podpora v oblasti tříbení životních hodnot a životního stylu ad.
- potřeba umět se v dané problematice orientovat přesahuje rámec umělecké interakce směrem k životní praxi

Možnosti didaktického uchopení problematiky kýče

- potřeba zaměřit se na vnímání estetična uměleckého i mimouměleckého

(viz kýč a životní praxe), potřeba budovat estetický postoj ke světu, k životu

- potřeba zaměřit se na knihu jako na médium umění (objekt knihy a nároky na jeho kvalitu vs. kniha jako zboží)
- potřeba reflexe dětského adresáta jako čtenáře, ale i jako diváka, posluchače, hráče, konzumenta, tj. reflexe akceptující propojení různých médií, druhů umění, kulturních sfér

Konkrétní podněty (impulsy pro praxi)

- zásada distance (potřeba reflektovat knihu jako objekt zkoumání, s odstupem od vlastní čtenářské zkušenosti)
- zásada zkušeného čtenáře (potřeba podpořit sebevědomí dítěte v zacházení s knihou)
- identifikace kýče - nejprve ve významu „nekvality“ - identifikace nekvality knižního média
- estetické vzory jako součást vzdělávacího procesu i součást prostředí, v němž se proces odehrává

Dílčí závěry

Proces vzdělávání by měl obsáhnout kýč jako fenomén soudobého světa i jako nástroj (médium) jeho vnímání. S takovou interpretací pak souvisí představa člověka a jeho hodnot, životních postojů a přístupu k modu vivendi vůbec. Vyplývá z ní společenská závaznost vůči nejmladší generaci, která si musí umět s tímto fenoménem poradit. Problém kýče přesahuje rámec interakce s uměním, směrem k mimoumělecké estetičnu. Povaha kýčové knižní produkce tomu ostatně nasvědčuje (viz adaptace, hry, hračky, věci denní potřeby). Na základě zkoumání kýče ve všech jeho pro dítě podstatných projevech je nutné formulovat didaktické nástroje, které by napomáhaly formování takového vnímatele a proživatele, kultivovaného uživatele tvorby (světa?), který si osvojil způsoby kýčové manipulace do té míry, že je schopen vlastního rozhodnutí a volby. Měl by být schopen volby mezi uměním a kýčem s vědomím vlivů a účinků, které kontakt s oběma entitami přináší.

Literatura

- BROCH, H. *Román – mýtus – kýč.* Praha: Dauphin, 2009.
- ECO, U. *Skeptikové a těšitelé.* Praha: Svoboda, 1995.
- KUBECZKOVÁ, O. Dětská literatura a problém kýče. In *Dítě, dětství a literatura. Literární archiv 48.* Praha: Památník národního písemnictví, 2016, s. 210-242.
- KUBECZKOVÁ, O. Několik poznámek k problematice adaptace v literární tvorbě pro děti a mládež. *O dieťati, jazyku, literatúre*, 2020, roč. VIII, č. 1, s. 46-58.
- KUBECZKOVÁ, O. *Současná literatura pro malé děti a její umělecká hodnota.* Ostrava: Ostravská univerzita, 2013. (distanční text)
- KULKA, T. *Umění a kýč.* Praha: Torst, 2000.
- PŘIBÁŇ, J. *Pod čarou umění.* Praha: KANT, 2008.
- THULLEROVÁ, G. *Jak je poznáme? Umění a kýč.* Praha: Knižní klub, 2007.
- ZUSKA, V. *Estetika.* Praha: Triton, 2001.